

John Exalto

Gereformeerde heiligen

De religieuze exempeltraditie in vroegmodern Nederland

ISBN 90 77503 24 2

368 pagina's, paperback, rijk geïllustreerd

prijs € 24,90

verschijnt 18 mei 2005

De gereformeerde predikant Jodocus van Lodenstein (1620-1677) genoot al tijdens zijn leven de allure van de oudtestamentische profeten en stierf in een geur van heiligheid. "Is 'er ymand onder de Gereformeerde die vroom is, soo is het de Heer Lodesteyn", zeiden de rooms-katholieken na zijn dood, "was hy onder ons geweest, wy soudon hem voor een Heyligen houden." De Amsterdamse collegiant Jarig Jelles, leken-theoloog en intimus van Spinoza, citeerde in één van zijn werken met instemming deze "bijbelsche godgeleerde". Vooral na zijn dood nam de canonisering van Lodenstein een hoge vlucht. De Utrechtse uitgever Willem Clerck herinnerde zich Lodenstein in 1678 als "dat groot Licht in Godts Kercke" en "dien Geestelijcken en trouwen Dienaer Jesu Christi, die soo lange Jaren onder ons exemplaerlijck stichtelijck gewandelt heeft". Ook Henricus van Rijp, een jongere collega van Lodenstein in de Domstad, blies in zijn lijkpreek de loftrumpet op de verscheiden profeet. Hij noemde hem een man Gods, een voorbeeld van godzaligheid, een groot licht van de waarheid, een exempel van christelijke deugzaamheid en "die in de Godtheyt verslonden Man". Lodenstein was verstorven aan zijn eigen lusten en zijn hart strekte zich uit naar de volmaakte heiligheid.

Simon Jodocus Kruger prees in zijn lijkpreek dezelfde eigenschappen. Zijn preek bevat tevens enkele interessante passages over de contemporaine waardering van Lodenstein. Nog tijdens Lodensteins leven was Kruger in Amsterdam eens een man op een schuit tegengekomen. De man had gezegd dat Lodenstein een heilig en voorbeeldig leven leidde. "Hy kan het oock doen: Maer hy meent dat wy oock soo leven kunnen; dat is onmogelijk." Op de dag van Lodensteins overlijden kwam Kruger in Utrecht een vrouw tegen met een droevig gezicht, die hem niet opmerkte en in zichzelf sprak: "Lodesteyn doodt! Lodesteyn doodt!" Volgens Kruger was dat een arme vrouw geweest, die in Lodenstein zowel een geestelijke als een lichamelijke vader verloren had – hij voorzag de armen uit zijn wijk namelijk van kleding en voedsel. Bij Lodensteins begrafenis werden er lijkpreekten uitgesproken, er verschenen lijkdichten van Abraham Godart en David Montanus; ook werd er een zilveren gedachtenispenning uitgereikt aan de nabestaanden en de dragers van de baar. Hierop waren behalve de naam en data van Lodenstein vier bijbelteksten gegraveerd, waaronder Psalm 37:37: "Let op den Vrome en siet nae de op rechte, want het eijnde van dien man sal vrede zijn".

Voor meer informatie kunt u contact opnemen met Uitgeverij Vantilt

Postbus 1411 • 6501 BK Nijmegen • T 024-3602294 • F 024-3600976 • E info@vantilt.nl • W www.vantilt.nl

De Florentijnse boeteprediker Girolamo Savonarola (1452-1498) kreeg een plaats in de protestantse martelaarsboeken. Hij gold als een zogeheten “voorloper” van de hervorming. Daarmee plaatste de reformatie zich in een traditie van middeleeuwse ketters die geleiden hadden onder de paapse superstitie. De verhalen over deze ketters werden herschreven, zodat ze voor het protestantisme acceptabel waren en tegelijk als haar voorlopers konden gelden. Het levensverhaal van Savonarola paste goed in deze context. Hij eindigde zijn leven immers op de brandstapel wegens zijn visie op de geloofsleer en zijn kritiek op de paus. In de protestantse martelaarsboeken werd Savonarola een vermaard prediker en een godvruchtig man genoemd. Hij betwistte immers de paus de oppermacht over de kerk en had een “recht ghevoelen” van de doctrine van de rechtvaardigmaking. De Duitse hervormer Maarten Luther heeft zich in zijn beginperiode in sterke mate met Savonarola geïdentificeerd. De Wittenbergse hervormer beschouwde de heilige broeder Hieronymus als een voorbeeld van christelijke vroomheid.

Ook in de Nederlanden vond de Florentijnse monnik een gunstig onthaal. Wilhelmus Baudartius noemde hem een heilige martelaar en een godzalig man. De Zeeuwse predikant Godefridus Udemans pleitte in *Een salich nieuwe iaer* (1640) voor eenvoud in kleding; als christen mag je namelijk niet te veel pronken met mooie en dure kleren. Udemans beriep zich op enkele kerkvaders zoals Tertullianus en Augustinus en citeerde vervolgens zeven pagina's lang Savonarola, die over de eenvoud van het christelijke leven een boekje had geschreven. Dat boekje noemde hij “een costelijck Juweel vol subtiële geleertheit”, de auteur een “vromen/ Godtsalighen/ ende Hooch-geleerden Martelaar”. Ook de Engelse puritein Francis Rous was nogal geporteerd voor het werk van Savonarola: hij ontleende er voor *The Heavenly Academy* (1638) de leidende gedachte aan dat, zoals een blinde geen kleuren kan onderscheiden, degenen die niet de innerlijke verlichting ontvangen hebben ook niet in staat zijn tot de geheimen Gods door te dringen. Via een vertaling van het werk van Rous is die gedachte van Savonarola in de Nederlanden verbreid geraakt. Ze is bijvoorbeeld pregnant aanwezig bij Jodocus van Lodenstein. In de achttiende eeuw werd Savonarola geciteerd door een gereformeerd piëtist die dezelfde opvatting aanhing: Wilhelmus Schortinghuis beriep zich op Lodenstein, Witsius en Rous, en citeerde via de laatste Savonarola. Op het reformatiemonument te Worms (1868) is Savonarola gezeten aan de voeten van Luther; hij heeft de pose van een boeteprofeet, met zijn pij en opgeheven vinger. Zo is de martelaar van Florence, al sinds zijn toe-eigening door Luther, de protestantse geschiedenis ingegaan. Hij behoorde tot de voorlopers van de reformatie, maar een erg prominente rol is hem verder niet toebedeeld. Hij was een getuige der waarheid die tegen de pauselijke tirannie in het strijdperk trad. Veel meer aanknopingspunten bood zijn levensgeschiedenis de reformatorische identiteitsvorming niet; zijn receptie bleef met andere woorden beperkt omdat slechts één facet van zijn leven te ‘gebruiken’ viel. ...”

Borstius geleerd: de oudtestamentische richter Simson. Zij leerden verder dat hij een leeuw verscheurde, driehonderd vossen ving, duizend Filistijnen doodsloeg met een ezelskaak, de poorten van de stad Gaza op zijn schouders nam en ten laatste de pilaren van een huis omtrok waardoor ongeveer drieduizend Filistijnen het leven lieten. Een man bij wie de jeugd in vroegmodern Nederland, waar soldaten en schutterijen tot het straatbeeld hoorden, zich wel wat kon voorstellen.

Sloegen zij thuis de prentbijbel van Pieter Schut op, dan troffen ze daarin zes afbeeldingen van Simson aan. Op de prenten van Schut heeft de richter geen bovenmenselijke proporties: een niet grote man, met een krullende haardos en een bescheiden baard; soms een ontbloot en gespierd bovenlijf.

Rembrandt schilderde omstreeks 1629/1630 *Simson en Delila*, in 1636 gevolgd door de blindmaking van Simson op groot doek. Vooral dat laatste schilderij is geprezen om haar originaliteit. Waar zijn voorgangers in de traditie van Rubens steeds het afknippen van Simsons haarlokken schilderden, verbeeldde Rembrandt het meest dramatische moment uit de geschiedenis. Het centrum van het schilderij – de dolk die diep in Simsons oog dringt – is veelbetekend: het oog speelde in de contemporaine christelijke denkwereld een bijzondere rol als verzoeker van de menselijke geest. Simson is bij Rembrandt niet de tragische held van Rubens, maar de zondaar die, in al zijn menselijkheid tentoongesteld, rechtvaardige straf ontvangt. Rembrandts Simsonfiguur is de belichaming van het tijdloze conflict tussen de goddelijke wet en de menselijke zoektocht naar vervulling en geluk buiten de door Gods geboden gemarkeerde weg. Daarmee bereikte Rembrandt een diepte aan betekenis die geen van zijn tijdgenoten-schilders evenaarde.

Joost van den Vondel wijdde een treurspel aan *Samson of heilige wraeck* (1660). In Vondels *Samson* spelen diverse motieven een rol, zoals de samenhang tussen Gods almacht en de menselijke wil, zelfkennis, rechtvaardigheid en wraak. Al deze elementen zijn gecentreerd rond de centrale boodschap: hoed u voor de wellust, want daar volgt vast en zeker straf op. Die boodschap keerde in het drama telkens terug en werd door Vondel in de voorrede expliciet geformuleerd: “Ik oordeelde niet ondienstig Samson in zijne versmaadheid ten tonele te voeren, om wulpse zinnen in te tomen van alle ongeregeldheid, en hen te leren de natuurgaven Gode, den oorsprong van alle goed, ter ere te gebruiken.” Willem Teellinck verwoordde in *Sampson de held Gods* (1625) dezelfde boodschap als Vondel. De centrale boodschap van de geschiedenis van Simson was voor Teellinck de strijd tussen vlees en geest. De geschiedenis leert ons, aldus de Zeeuwse predikant, hoe belangrijk het is om “in te toomen de vleeschelike lust ende dertelheyt”. Simson heette op de titelpagina van Teellincks boek weliswaar “held Gods”, maar dat was hij feitelijk niet en zo werd hij door de zeventiende-eeuwse predikant ook niet opgevoerd. Hij werd getuchtigd om zijn zonde. Het groeien van zijn haar beschouwde Teellinck als een symbool van het berouw over zijn zonden, zijn verzoening met God en het ontvangen van nieuwe kracht en nieuw geloof. Genade richt weer op, wat de zonde omver gestoten heeft. Heiligheid is menselijk, en dus nooit een vorm van absolute volmaaktheid.